

פרח הזהב

החלמונית הגדולה היא אחד מהפרחים הגדולים והמרשימים
הגדלים בר בארץ ופרחי הענק הצהובים שלה, הבוקעים בעונה זו
מהקרקע החרבה, מפתיעים בכל שנה מחדש

כתב וצילם: אורי פרגמן-ספיר

וכך נוצרים גושי צמחים צפופים. במהלך החודשים ספטמבר עד נובמבר מתפתחים הפרחים מהבצל, רובם פורחים עוד לפני בוא הגשמים החזקים, אולם בכמה אוכלוסיות הפריחה מתרחשת לאחר בוא הגשמים החזקים, במהלך נובמבר. הפרח ענקי, צורתו פעמונית וצבעו צהוב לימוני בניצן וצהוב חלמוני במהלך הפריחה (מכאן שם הצמח). הפרח פונה למעלה, נפתח בימי שמש, ונוטה הצידה עם ההתבגרות. הפרח הבודד פורח כשבוע.

לאורכה של ישראל, מהר מנגב ועד לחרמון וגם בגן הבוטני בגבעת רם בירושלים.

על הצמח

צמח ממשפחת הנרקיסיים (Amaryllidaceae) בעל בצל וחסר גבעול שגובהו 5-15 ס"מ. הבצל בצורת אגס, קוטרו 4-6 ס"מ, והוא עטוף בשכבה עבה של קליפות יבשות חומות כהות. שכבת הקליפות היבשות כנראה מגנה על הבצל מהתייבשות יתר ומטריפה על ידי בעלי חיים. הבצל מתחלק בכל פעם לשניים

רבים מחובבי הטבע והגינות מתלהבים מפרחים רבים ולעתים קרובות אנו מוצאים את עצמנו בגל של התרגשות ליד פרח קטנטן זה או אחר, סופגים תוך כדי כך לגלוג מחברינו השפויים יותר. זה לא קורה ליד החלמונית. החלמונית הגדולה (Sternbergia clusiana) היא אחד מהפרחים הגדולים והמרשימים הגדלים בר בארץ. עם התקדמות הסתיו צצים פרחי הענק הצהובים מתוך הקרקע החרבה ומפתיעים בכל פעם מחדש. בעונה זו פורחות החלמוניות בטבע

החלמונית הגדולה גדלה במקומות יובשניים, כמעט תמיד באזור הספר, וכמעט תמיד ממזרח לקו פרשת המים - כלומר בחגורת המעבר בין החבל הים-תיכוני לחבל המדברי

בשלמותה לצד השני של גבעת רם - לתחומי הגן הבוטני האוניברסיטאי. אוכלוסיה זו משגשגת וגדלה בחלקת אסיה תחת יער אלונים. הצמחים בגן פורחים בכל שנה כשבועיים-שלושה לאחר סוכות ובמהלך רוב חודש נובמבר. המראה של גושי החלמוניות בין עלי השלכת של עצי האלון מיוחד במינו ומזכיר במשהו את תפוצת המין כולו מבתות הספר בארץ ועד ליערות הפתוחים של טורקיה וצפון עירק. לאורך השנים הנבטנו בגן את זרעי החלמונית ונשתלו צמחים נוספים במקומות חדשים,

יהודה), במשטחי סלע בהר הנגב המדברי ואף בחגורת הצומח הכרקוצי בחרמון ברום של 2000 מ' ויותר. כמעט תמיד גדלה החלמונית באוכלוסיות גדולות, אולם הן מרוחקות מהאוכלוסיות השכנות, לעתים עשרות קילומטרים.

שמירת טבע

בעבר נחשבה החלמונית לצמח לנדיר ביותר בישראל, ואף הוכרזה כערך טבע מוגן, אולם מאז היא התגלתה במאות אתרים מקוטעים ואין סכנה להכחדתה בארץ. למרות זאת היא נעלמה ממספר אתרים, רובם בירושלים וסביבתה. לפני התפתחות העיר היו מוכרות כמה וכמה אוכלוסיות, מהן נותרו בשנות השבעים רק שתיים - שולי בית צפפא ומורדות גבעת רם. בבית צפפא האוכלוסיה כמעט ונהרסה כליל בשל עבודות פיתוח ובגבעת רם נבנה עליה בית ספר וכביש בגין. למזלנו, אוכלוסיית גבעת רם הועתקה כמעט

עלי העטיפי מאורכים-אליפטיים, בעלי עירוק אורכי עדין ונושאים בראשם בלוטת ריח. אורכם 6-10 ס"מ. שחלת הפרח תחתית וחבויה בסמוך לפני הקרקע בפריחה, היא גבוהת עם התפתחות הפרי בחורף ובאביב. הפרי ירוק וכמעט כדורי וממנו נפוצים זרעים כהים בעלי גופיף שומני בהיר אותו חובבות הנמלים המפיצות את הזרעים. העלים מופיעים תמיד לאחר סיום הפריחה. הם קרחים, עבים, זקופים ומעט מפותלים.

בית גידול, שכיחות ותפוצה

החלמונית הגדולה גדלה במקומות יובשניים, כמעט תמיד באזור הספר, וכמעט תמיד ממזרח לקו פרשת המים - כלומר בחגורת המעבר בין החבל הים-תיכוני לחבל המדברי, לאורך מזרח הגליל, מזרח השומרון, מזרח יהודה וצפון הנגב. אוכלוסיות בודדות חורגות במיקומן ונמצאות בעומק החבל הים-תיכוני (הר מירון בגליל העליון ונחל קטלב שבהרי

פרחי החלמונית פורצים מהקרקע לפני העלים, המופיעים תמיד לאחר סיום הפריחה

מינים נוספים

בסוג חלמונית יש כעשרה מינים הנפוצים לאורך אגן הים התיכון ובקדמת אסיה. כל המינים צהובי פרחים להוציא מין אחד - חלמונית לבנה (Sternbergia candida) הגדלה בטורקיה.

החלמונית הזעירה (Sternbergia colchiciflora) היא צמח בר ישראלי בעל פרחים זעירים הפורח בחודשים נובמבר-דצמבר. מהבצל הקטן עולים לאחר הגשמים החזקים פרחים ועלים בו זמנית. העלים משיגים בגובהם את הפרחים עם צמיחתם. הפרח צהוב, אורכו רק 25-35 מ"מ ובו שישה עלי עטיף צרים וארוכים. החלמונית הזעירה נחשבה זמן רב לאחד הצמחים הנדירים והמיוחדים של ישראל. אולם, בעקבות סקר הצמחים הנדירים של "רותם" בצפון הארץ בשנות התשעים התגלה הצמח במאות אתרים בצפון הארץ, חלקם הגדול בקרקעות כבדות בגולן ובמזרח הגליל. במרכז הארץ, לעומת זאת, זהו צמח נדיר מאד. יש לשער כי צמח זה נחשב לנדיר בשל קומתו הצנועה; פשוט לא ראו אותו בקלות ועד שלא בוצע סקר מקיף וסיכום תצפיות מהעבר, לא התבררה מפת התפוצה האמיתית.

חלמונית צהובה (Sternbergia lutea) הובאה מיוון ומאטליה כצמח נוי לגינות מנזרים בירושלים. הפרחים של מין זה בינוניים בגודלם ובעלי עלי עטיף מעוגלים ושחלה הממוקמת ממש מתחת לפרח עוד בזמן הפריחה. החלמונית הצהובה פורחת כבר בחודש ספטמבר.

חלמונית סיצילית (Sternbergia sicula) מין חדש בארץ, אותו הבאנו לגן הבוטני. היא דומה לחלמונית הגדולה בעלי העטיף המחודדים, אולם פריחה קטנים יותר ודומים בגודלם לפרחי החלמונית הצהובה. הפריחה בחודש אוקטובר. 🌸

מעבר לזה ניתן היה לראות כיצד מופיעים באופן טבעי צמחים חדשים בשולי השתילה הראשונית, עדות להפצת הזרעים על ידי נמלים. העתקת אוכלוסיית החלמונית של גבעת רם היא דוגמה מוצלחת להצלה של צמח בר מוגן ונדיר מקומית. זוהי הצלחה בשל העובדה שהאוכלוסייה במקומה החדש ברת קיימא ומתפתחת וגדלה כמעט ללא טיפול מיוחד. בעונת הפריחה אנו מלמדים על הצמח אלפי תלמידים ומבקרים.

פרטים מאוכלוסיית בית צפפא גדלים אף הם בגן הבוטני בגבעת רם במיקום שונה, ופרטים נוספים בגן הבוטני בהר הצופים ובגנים נוספים.

גינן

רבים מתעניינים בחלמונית הגדולה כצמח נוי, בשל פרחי הענק היפים. בגן הבוטני התחלנו במחקר שנועד לתרבות פרח יפהפה זה כצמח עציץ וגינה. הריבוי האל-מיני של הבצלים המתפצלים איטי באופן ספונטני, אולם ניתן להמרצת מה על ידי פגיעה פיזית בבצל. הריבוי מזרעים קל יותר, אולם חולפות כחמש שנים עד להתפתחות בצל פורח. מעבר לכך, מכל בצל מתפתח בדרך כלל רק פרח אחד והוא כאמור מופיע ללא עלים. הריבוי האיטי והעובדה שהחלמונית היא צמח מוגן ונדיר הופכים את הצמח ללא אטרקטיבי למגדלים מסחריים.

בעבר נחשבה החלמונית לצמח לנדיר ביותר בישראל, ואף הוכרזה כערך טבע מוגן, אולם מאז היא התגלתה במאות אתרים מקוטעים ואין סכנה להכחדתה בארץ

חלמונית סיצילית

חלמונית צהובה